

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р **Даниела Василева Сотирова**,
професор по 3.1 Социология, антропология и науки за културата,
Катедра Правни и хуманитарни науки, Стопански факултет,
Технически университет – София,

относно

**дисертация за придобиване на научната степен
“доктор на философските науки”**

по направление 2.3. Философия (Съвременни философски учения)
**на тема „Особености на съвременните феминистки
теории на различието“**

на доц. д-р Татяна Петрова Батулева,
от Секция “История на философските и научните идеи”, ИИОЗ, БАН

Представената дисертация е в обем от 218 стр., структурирана е в увод, седем глави и заключение. Към дисертацията има библиография от 15 стр. със 192 заглавия, от които 51 са на български, а останалите – предимно на френски, но също на английски, руски и испански езици.

Темата на работата е със солидни традиции във философски, културологически и литературоведски рефлексии на 20-ти и 21-ви век. Тя зарежда периодично публичния живот с нови и неочаквани ракурси на вечните въпроси за различието и идентичността, пречупени през осмисляне на най-автентичния опит - да си жена.

Заглавието на този философски текст може да се „разчете“ в множество варианти – тук се тръгва от мисленето на различието преди всяка възможна идентичност. Подобна фундаментална свързаност изтъква спецификата на *битието с другото* (или с другия) и иска да разкрие *„междудвамето“*, според цитирания М. Кривоазие или „споделения свят“ по думите на Л. Иригаре.

Ключовите понятия във феминизма често са били „задавани“ от стереотипните роли и представи, които са налагани на жените в обществото. Не е така в случая с темата на тази дисертация. Доц. д-р Т. Батулева предлага прецизен експертен прочит и интерпретация на философски-феминистки (и не само) текстове, свързани с подхода и концептуално-методологическата *„платформа“ на диференциализма*. Подборът на имена и тълкуването на работите им в текста са аргументирано настояване за *предимствата на диференциализма*, сравнен с антропо- и андроцентрираните есенциалистски възгледи. Тук са търсени и последователно са разкрити дълбоките основания на различието. Това изследователско „дирене“ е водено от идеи и концепти на Л. Иригаре за двусубектната култура, на Е. Левинас за обесията на отговорността, на С. Агасински за смесеността, на Р. Брайдоти за номадния субект, ако спомена само особено интересните за мен. Едва в шеста и седма глава различията се разглеждат в полето на *социалната видимост на втори пол, майчинство, репродуктивни*

норми, маркетизиране на женското.

Дебатите за феминизма са вече на половин век. Авторката *познава отлично и българските, и световните текстове* - от структуралистско-литературоведските до философско-политическите им разновидности. Бидейки филолог – франкофон, доц. Батулева изследва с предимство френскоезични текстове, но не само – тя интерпретира идеи на знакови за феминизма фигури от Холандия, Австралия или САЩ. Демонстрирана е **свобода на познаване и тълкуване** на феминистките текстове в тяхната често есеистична артистична стилистика, както и на публикациите на българските учени. (Приятно се изненадах, след като изброих около 30 цитирани изследователи, мъже и жени, предимно философи и филолози, писали на български по темата, с всеки от които Батулева компетентно и колегиално диалогизира в дисертацията си; внимателно и коректно са открити идеи на И. Райнова, Н. Видева и др. в контекста и хронологията на „проговаряне“ на философско-феминисткия глас и у нас през последните две десетилетия).

Ценността и актуалността на подхода в дисертацията може да се аргументират краткосрочно и дългосрочно, чрез „злосторнието“ и в по-широк идеен хоризонт. Като пример за първото няма как да не посоча болезненото и неправилно възприемане на „джендър“ думи, идеи и дебати от непросветена публика в българска политико-културна географска среда.

В същностен и дългосрочен план смятам, че разработки по *философия на диференциализма* са важни и полезни за управление на различията. Уви, *мениджмънт на различията* – толкова значим за организационната практика, за човешките ресурси (потенциал или талант, както се казва все по-често и у нас) и за межкултурните комуникации – остава твърде далеч от философията. Управление на различията се възприема като свързано единствено с политическото и в краен случай – със социално-психологическото знание. Татяна Батулева е разкрила феминистките теории на различията *като противовес на феминизма на равенството и равноправието, както и на конструктивистките джендърни теории*. Такава насоченост намирам за иновативна и важна в контекста на онзи процес на „джендързация“ (gendering) на социално-хуманитарното знание и мислене, протекъл след 80-те години. Той достига до множество науки и форми на опит. Линията на джендързация може да се проследи *например в организационния дискурс* - нахлуването на „софт“ и „хард“ моделите за умения и компетентности, лостове за управленско въздействие и лидерски стилове, на измерителите „мъжественост“ и „женственост“ в корпоративната и националната култури, както и в света на новите информационни технологии. В този списък, разбира се, попада и понятието за *грижа* и моделите за *грижеща се организация*.

Вътрешната логика, обмисленото очертаване на теоретичните параметри на възловия проблем във всеки от разделите и просветеното му интерпретиране в този голям докторски труд са белези на *сериозно философско изследване, в което са избегнати тривиализацията и повторенията*. Авторката е преодоляла опасността да напише трактат за феминизма, който прилича на *натъпкан куфар, в*

който има от всичко по малко, отнасящо се до отношението между половете, ако перифразирам цитираната от Т. Батулева „женска“ метафора на Ж. Фрес.

Оценявам като адекватен и ползотворен възприетия **проблемно-аналитичен подход** на внимателно *вникване в съответния текст*, балансирано комбиниран със **сравнителен историко-философски и херменевтичен методи**.

Без да се спирам на систематичен преглед на тезите във всяка от седемте глави, споделям, че прочетох със специален интерес *трета глава*, където са предложени възможни прочити на понятието за грижа. Обикновено в приложните етики (бизнес етика, биоетика, медицинска етика) се концентрираме върху грижата, позовавайки се главно на пионерските текстове на Н. Нодингс и К. Гилигън. Тук „грижа“ е **съотнесена с “различие”**, като така се осигурява успешен преход от етическия (К. Гилигън) към политическия (Дж. Тронто) дискурс. Бих добавила – и към корпоративно-мениджърския, който, уви, ограничено мислим само по аналогия с „рационалния икономически човек“ и с държавно-политическото управление (в скоби отбелязвам, че тук вероятно става дума и за *национално-културни разлики между френски и англосаксонски опит, изказ, загриженост, възпитателни методи в семейството, място на философията в образователните институции, публичен статус на философа и различен политически феминизъм*). Едва ли има друг подобен етически конструкт като грижа – създаващ мост между етическа рефлексия и действие, между частно и публично, етическо и правно регулиране. Фокусът, който поставя Т. Батулева, е върху **състоянието и понятието за уязвимост на другия** като резултат от *предзададена участ и грижата като парадигма за откликване*.

Обобщените си положителни впечатления от прочетения текст ще конкретизирам с изтъкване на още няколко стимулиращи идеи, преpraщащи към конкретни сфери и нови феномени в тях. Бих открила:

Формулираните интерпретации за етика на **мимолетното** в противовес на демократичната процедура, която е **протакане**, са с потенциал да се развиват и „служат“ за по-добро *вникване в хибридни хаос*, в който *трябва да живеем днес*. (Същевременно си зададох въпрос за релациите на *етика, демокрация и пазар*, предизвикани от англосаксонската и протестантска по произход максима „*Времето е пари*“, една разделителна линия, (макар и „в пунктир“) от разсъждения, идващи от католическа Франция и Белгия.

Стимулиращи и полезни за нас, изследователи и университетски преподаватели в България, а възможно – и за правещите политики тук, са някои знания и умозаклучения за *връзката между бедността и сурогатното майчинство, например, за често убягващия ни социално-икономически контекст и принуда при формулиране на абстрактно-правно етическите предписания*. (Има се предвид обсъжданото отношение към сурогатното майчинство и това, че „*забременяването в полза на друг превръща бременността в търговски акт на размяна*“.

Няма да пропусна тезата, инспирирана от Л. Иригаре, че **съвременната**

образователна система почива върху изискванията на мъжкия субект, а той се нуждае от обекти и предпочита да установи отношения с онова, което е подобно (с.13-14 от Автореферата). Същевременно, има феминизация в професията учител и това е паралелен процес, който вероятно не помага нито за реформиране на самата образователна система, нито на насаждането на *различен тип социалност, основана на неотхвърляне и сътрудничество*.

Бележките към представения труд са по-скоро предложения и възникнали идеи за бъдещо разработване. Все пак, си позволявам да кажа именно на фона на много добрия, четивен и научен стил на текста, че „*джендърна теория*“ има за мене на български език негативна конотация. („Социални изследвания на пола“ може да е по-дългото, но по-точно и обществено приемливо назоваване).

По темата на дисертацията авторката е посочила 16 селектирани заглавия, което намирам за достатъчно, за да се представи трудът публично. (Въпреки че са ми познати поне още три публикации – два доклада в сборници от Национални конференции по етика и една студия в наскоро излязлата книга «*Преходът, насилието и жените*»).

Т. Батулева има други публикации, свързани с изследване на феминизма и постмодерната философия и култура от последните 20 години, за което съдя от хронологията в представения общ списък на научните трудове. Познавам и ценя текстовете ѝ, отнасящи се до френската философска традиция и межкултурния диалог. За оценката на задълбоченост на вникване и интерпретиране на проблематиката има значение това, че Т. Батулева е превела труд на авторка, която интерпретира (Люс Иригаре, „*Този пол, който не е само един*“, прев. Татяна Батулева и Т. Минева, София:СОНМ, 2002). Доц. д-р Таня Батулева е превеждала Сартр, Дерида, „История на нравите“ и др. знакови текстове. Тази **експертна просветителска работа** смятам за част от високия стандарт на професионализъм за философа. Общуването ми с доц. Батулева по време на конференции и семинари през годините оставят в мен впечатление за личност с висока хуманитарна култура и колегиална толерантност.

Приносите на този докторски труд са формулирани *стегнато и пестеливо, с изследователска скоромност, напълно достоверно и приемливо*. Оригинална е систематизацията на понятията-фокус (особеностите) на съвременните феминистки теории на различието, видени съпоставително, както и обосновааният им деконструктивистки характер, тяхната специфика като своеобразни „*философии на заедността*“ със социално-практически проекции.

Основна социална полза в дисертацията ѝ виждам в това - обосновано е показано, че *има разлика* между т.нар. джендърни теории и феминизъм. Бих сравнила текста с едно *интелектуално пътуване по линиите* на андроцентризъм – диференциализъм, есенциализъм – антиесенциализъм, универсализъм – партикуларизъм, неравенство – равенство, квоти – паритет. Осмислянето на

представените концепти и връзките между тях води до извода за изначалната *погрешност на фиксацията в определена идентичност, било то ролева, дигитална и всяка друга.*

Издаването на докторската дисертация като книга (монография) би било навременно и потребно.

Темата и интерпретирането ѝ зарежда с множество интригуващи философа подвъпроси и съпоставки. Позволявам си да ги илюстрирам с подтемата **жените във философията**. Натъкваме се на противоречия и трансформации. „*Любовта към мъдростта*“ наистина е била от край време мъжки избор (според Л. Иригаре, цитирана в дисертацията на Т. Батулева). Но днес възниква по-различна ситуация: *процентът на жените в професионалната академична философия, както и на израстващите в кариерно и управленско отношение философки, расте навсякъде (по света и у нас).* Дали мъжката доминация в „любовта към мъдростта“ е в миналото и конкретно – как процесът се отразява на феминистката философия? Може ли да твърдим за някакво надмощие на „*мъдростта на любовта*“? Дали конструктите за *женска природа, както и за човешка природа (но не и мъжка природа)*, биха могли да се разтворят докрай в разговора за различията като „устойчива характеристика на отношението между мъжката и женската другост“?

Мисля, че ние ще продължим да си задаваме и преформулираме този въпрос и след като сме прочели интелигентния тест на Таня Батулева.

В заключение ще изтъкна, че доц. д-р Т. Батулева е избрала и разработила специфична, слабо проучвана и актуална перспектива към обширна философска проблематика – неизчерпаема и «вечно млада», макар и на 50 години. Авторката се е справила успешно със задачата си да очертае теоретична рамка на концептуално проследяване на феминистските теории като модели за различieto и различията. Представеният дисертационен труд съдържа теоретични и приложни резултати (доколкото интерпретациите на значими философски теории могат да се видят като приложими за по-добри социални практики).

Оценката ми за дисертационния труд, селектираните публикации, посочените приноси и професионалната реализация на Т. Батулева като изследовател-философ е изцяло положителна.

Представеният труд притежава необходимата новост и завършеност, академична и социално-практическа значимост на дисертация за най-високата научна степен в България.

Убедено подкрепям присъждането на научното звание „доктор на философските науки“ на доц. д-р Татяна Петрова Батулева.

16.07. 2018 г.

проф. д-р Даниела Сотирова